

"L'unité ladina l'è da pié via da lengaz e scòla"

Chèsta la concluzion del "Di de l'Unité Ladina" de Rèba. Fabio Chiocchetti: "Troc confins se i à fac i Ladins nstèsc"

La taula dei reladous.

va inant da la pruma plata

che l'è fat osservé coche na medema parola la vegne scritta nte n'otra moda nte ogni valada. "Chèsta disunion proprio sul lengaz" l'è dit ncora, "l'è chël che ne ven plu critiche e che chi da fòra veiga per prum." Da chilò la proposta de scomencé almanco a conié i neologismi valis per dute le val. Ma nte la discusion l'è ste lèrch ence per l'autocritica: "Troc confins i se i à fac i medemi Ladins" l'è ste dit. Titol del convegno l'eva "Na cultura, doi region, trei provincie" e bele nte chëst se riassumàva la situazion dei Ladins. Chèla che sauta plu al ogle, l'è diferente grado de tutela ntra Bolsán, Trènt e Belun. "Le prume doi i à de bone legi" l'è dit ntel ntroduje l convegno la prescidenta de l'Union dei Ladins da Fodom Daniela Templari che l'è ence assessora a la cultura de la Provincia de Belun. "Venezia no ne tutela per nia. Se la pò nveze la prova de ne cuzé ju" l'è dit, ntant che la recordèva che la provincia de Belun no l'è competenza

legislada de chëst vièrs. Plu dura la prescidenta de la Generela Elsa Zardini. "I è drio a ne talianisé, a ne fè cambié mentalité." Ma pò l'è recordé ence na teji de laurea de n student ampezán, publicada da puoch, da ulàche sauta fòra che Ortijej no l'è mánco problemi de sto vièrs de Cortina: la pruma l'è drio a ester todèschizada e la seconda talianisada.

Kerer: "Legi che resta inaplicade"

L prum intervent l'è ste chël del diretor del Istitut Cèsa de Jan da Còl, Moreno Kerer. "Nte sti agn" l'è dit, "i ladins dei trei comuns chilò i è diventèi namendrànza nte la mendrànza. S'è fenì via la spartizion scomenciada da Napoleone e juda nnavant co l'è fascism." Kerer l'è pò fat n curt excursus su le legi de la Region Veneto e del stato talian per i ladins da Souramont. A scomencé da chèla per la cultura del 1974, ulàche i Ladins no vigniva gnànca zitèi, per jì nnavan con chèla del 1979, del 1983, ulàche se fajèva ncora distinzion ntra storizi e neo ladins fin a chèla del 1994, ulàche chèsta l'è stada tutta via. L'è recordé pò coche l'è nasciù l'Istitut Cèsa de Jan, per volonté dei trei comuns e le trei union dei ladins, che no l'è recugneciù da la Provincia de Belun respè a chèl dei neo ladins de Bortia. Per fenì l'è toché l problema dei finanziamenc, che rua demé da la lege nazional 482/99, ence chèsta da sparti con dute le mendrànze d'Italia e n particolar ntra plu de 40 comuns ladins (39 de la Provincia de Belun e chi de la Val de Fascia, Badia e Gherdèna no aze). Contribuc che rua ence davò doi agn e ntant l'Istitut l'è problemi gròsc co l personal

e a garanti la continuità dei progec. "Na lege pò la 482" l'è saré ite," che da spèss resta inaplicada, percièche per esemple nte le scòle, l'insegnament del ladin l'è resta a discrezion de la disponibilità dei insegnanc."

Moroder: "L Dolomiti Superski, esemple de colaborazion interladina"

L diretor del Istitut Ladin Micurà de Rù, Leander Moroder, l'è scomencé suo ntervent co l recordé la tripartizion geografica de le valade ladine, che l'è stada agravada da chèla politica. Fac che à fat vegnì mánco ence duc chi contac de studio e de laour ntra jent de le valade. Ladins che, l'è recordé, no i à a le spale ntiere nazon come chèla todèscia de Südtirol. Se i finanziamenc nte la Region Trentin Südtirol i no mánca, da l'otra pèrt, l'è evidenzié, chisc i rua ai doi istitut, Fascia e Gherdèna - Badia, desferenc drio l'ciapel politich de chëst ochèl partito che comana al moment. Moroder l'è ndavò fat la proposta che almanco n Provincia de Bolsán, Gherdèna e Badia le rue sot la medema comunité de val (attualmente la pruma l'è ite con chi da Ritten e la seconda con Puster) Fossa bele n prum sen de unité. A la fin l'è zitè l Dolomiti Superski come esemple riusci de colaborazion interladina ma de no crei che la Lia di Comuns Ladins pòbe porté a vèlch.

Chiocchetti: "I confins i se i à fac ence i Ladins"

Crua ence la dijamina dei problems dei Ladins fata da Fabio Chiocchetti, del Istitut Majon di Fascègn. "La Ladina l'è de rica ntel ciamp economic" l'è dit ntel se lié al riferiment fat da Moroder al Dolomiti Superski. "Ma chëst à ence n auter vièrs de la medaia,

che l'è la speculazion edilizia e l'assimilazion linguistica. La Generela, l'è ju nnavant, l'è resta la sola che à cialé de tignì auna. Ma ence chëst nte sti ultimi temp, la patèsc de spente centrifughe e tentifs de delegitimazion." Chiocchetti l'è pò recordé l ciampilism ntra le val, la puocia colaborazion ntra enccompagn che l'è nte ogni valada (come per esemple i mujei) e la contrarietè de troc al Ladin Dolomitan. L'è zitè nveze i media, USC di Ladins, Rai, come elemenc che unité, ma che produc scric e trasmiscion plu de chi che l'è i spetadous. "I confins linguistizi e politizi i è oramèi ruèi ntel cè de la jent" l'è dit ncora. "Dagnèra deplù se se identifichèa con modei da fòradeca. Ogni scomenciada interladina la ven sefoiada o boicotada."

Videsot: "No al daz sui jous"

Plu nzentrada sul aspet linguistich, e no podèva ester autramente, la relazion de Paul Videsot, professor a l'Università de Bolsán. "La tripartizion" l'è dit, l'è vegnuda da gauje aldefòra dei Ladins. Per esemple nte la politica. E ilò l'è da jì a cheri la soluzion. Ma no l'è dagnèra gauje de chi autri. Trope responsabilità i on ence nos, che no ven da fòravia, ma che s'on fat n cèsa. E chèsta l'è demé nòsta repsonsabilità.

La riunificazion ladina, ence aministrativa, l'è da pié via dal lengaz, da la scòla." Da chilò la proposta de scomencé a conié almanco neologismi comuns a dute le val. Videsot l'è s'ence dit de la convinzion che i Ladins i savarà n di da ciapè a mán suo davnì. Ma ntant l'è s'è schieré decontra al daz sui jous. "Che la no devente mèi" l'è dit, "che mossombe paie per se nconté."

Pan: "Son fiducios che l referendum jiarà a bon fin"

"No l'è Stato un Europa che no nabe mendrànze" à esordi Cristofer Pan, professor a l'Università de Bolsán. "Ma degune de chèste è juda davò al svilup de chisc. Su 750 milioni de europei 100 milioni i vif nten stato con na cultura de magioranza." Pan l'è zitè doi varesc fundamentai per la tutèla de le mendrànze, suzedus ntel 1998: l'aprovazion de la convenzion quadro per la protezion de le mendrànze e de la chèrta per la tutela dei lengac

Maria De Toni à alieté la discusion co l sonn de liuto e girona."

regional. La ratificada da 36 stati su 46 e ntra chisc encc l'Italia. Che però no l'è ncora ratifiche la seconda. "La cultura ladina" l'è recordé, la raprejenta na unité. L referendum dei trei comuns l'è ste n vare fundamental del vièrs de la reunificazion. Sarà n teriòl difizile ma son fiducios." E pò l'è fat n saut nnavant ntel temp. "Se chëst suzedarà se prejentarà l problema de l'integrazion linguistica de chisc trei comuns ntel sistema trilinguistich e aministratif de la provincia de Bolsán.

Sarà n prozes lonch che va pensé fin da ades. Volarà fè na legislazion de transizion e mète mpé n ent deputé a traté chèste cusion, che podèssa ester la Lia di Comuns Ladins co l suport cultural de la Generela." L davòmesdi l'è ste alieté dal intermèz mujical de Maria De Toni, che l'è soné nvalugn tòc con liuto e girona.

Lorenzo Soratroi

Daniela Templari: "Venezia no ne tutela."

Elsa Zardini: "I è drio a ne talianisé."